

વડોદરા જિલ્લામાં ગુણોત્સવ 05માં નિમ્ન શૈક્ષણિક સિદ્ધિસ્તર ધરાવતી શાળાઓમાં કરેલ ઉપચારાત્મક કાર્યની અસરકારકતાનો અભ્યાસ

ડૉ. રૂપમ બી. ઉપાધ્યાય

આસિસ્ટેન્ટ પ્રોફેસર,

ચિલ્ડ્રન્સ યુનિવર્સિટી, ગાંધીનગર

૧. પ્રસ્તાવના

21મી સદી એ જ્ઞાનની સદી છે. જ્ઞાનની સદીમાં ટકી રહેવા માટે શિક્ષણની ગુણવત્તામાં બદલાવ લાવવા માટે ગુણોત્સવ કાર્યક્રમ શરૂ કરવામાં આવ્યો. પ્રાથમિક શિક્ષણના મુખ્ય ત્રણ ધ્યેયો છે. (1) નામાંકન (2) સ્થાયીકરણ (3) ગુણવત્તાસભર શિક્ષણ. ગુજરાત રાજ્યએ નામાંકન અને સ્થાયીકરણમાં સારી એવી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી લીધી છે. તેમજ ત્રીજો ધ્યેય પ્રાથમિક શિક્ષણમાં ગુણવત્તા સુધારવા માટે અનેક પ્રયત્નો થઈ રહ્યા છે. જેના ભાગરૂપે ગુજરાત સરકાર દ્વારા ગુણોત્સવનો એક નવતર પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે.

શિક્ષણ દ્વારા સિંચાવેલ સદ્ગુણો સંવર્ધન એટલે ગુણોત્સવ. શિક્ષણના દરેક પાસાનું નિદાન કરી ઉપચારાત્મકલક્ષી સૂચનો સૂચવતો કાર્યક્રમ એટલે " ગુણોનો ઉત્સવ " તેમાં વિદ્યાર્થી, શિક્ષક, શાળા અને વાલીઓના ગુણોનું મૂલ્યાંકન કરવાનો દિવસ. ગુણોત્સવ એ શિક્ષકો માટે એક ઉદ્દીપક છે. રાજ્યના પ્રાથમિક શિક્ષણમાં સંખ્યાત્મક અને ગુણાત્મક સુધારાને વેગ મળી રહ્યો છે. શિક્ષણની ગુણવત્તા સુધારણા માટે લીધેલ તમામ પગલાઓ અને સુવિધાઓનો પૂરતો ઉપયોગ થાય છે કે કેમ ? તેની કેટલી અસર થઈ છે ? ક્યાં, કેવી ક્યાશ રહી ગઈ છે તેની માહિતી મેળવવાનો આ કાર્યક્રમ છે.

ગુણોત્સવ બાદ રેમેડિયલ વર્ગો દ્વારા ઉપચારાત્મક શિક્ષણ આપીને વિદ્યાર્થીઓની શૈક્ષણિક સિદ્ધિમાં પરિવર્તન લાવવા માટેના પ્રયાસો કરવામાં આવે છે. શિક્ષકોની નબળી ગુણવત્તા અને વાલીઓની ઉદાસીનતા પ્રત્યે ધ્યાન દોરી શકાય છે. ઉચ્ચ અધિકારીઓ અને ગામ તેમજ શાળાની વાસ્તવિક પરિસ્થિતિથી જ્ઞાત થાય છે. આમ વિદ્યાર્થી, શિક્ષક અને શાળાની ગતિ, પ્રગતિનું મૂલ્યાંકન એટલે ગુણોત્સવ, ગુણોત્સવ એ મોટીવેશનનો એક ભાગ છે. શાળાની પ્રગતિમાં ક્યાં શું ખૂટે છે ? ક્યાં કેવા અવરોધો નડે છે ? તેનાથી વાકેફ થઈને, સમજીને સૌ સાથે વિચારવિમર્શ કરીને અવરોધો દૂર કરી શિક્ષણની ગુણવત્તા સુધારણાનો એક સહિયારો ઉમદા પ્રયાસના ભાગરૂપે જીસીઈઆરટી ગાંધીનગરના માર્ગદર્શન હેઠળ જિલ્લા શિક્ષણ અને તાલીમ ભવન, વડોદરાના વ્યાખ્યાતાઓ દ્વારા જિલ્લાની નિમ્ન શૈક્ષણિક સિદ્ધિ સ્તર (ગુણોત્સવ - 05 ડી ગ્રેડ) ધરાવતી શાળાઓને દત્તક લઈ સતત માર્ગદર્શન તેમજ એકેડમીક સપોર્ટ આપીને નમૂનારૂપ શાળાઓ બનાવવાના મુખ્ય ધ્યેયો સાથે દત્તક શાળા કાર્ય યોજના

અમલમાં મૂકેલ હતી.શાળા મૂલ્યાંકન (ગુણોત્સવ 06) દરમિયાન દત્તક શાળાઓમાં શૈક્ષણિક સિદ્ધિ સ્તરમાં કેટલો સુધારો થયો તે હેતુથી આ સંશોધન હાથ ધરવામાં આવેલ હતું.

૨. સંશોધન શીર્ષક

વડોદરા જિલ્લામાં ગુણોત્સવ-05 માં નિમ્ન શૈક્ષણિક સિદ્ધિ સ્તર ધરાવતી શાળાઓમાં કરેલ ઉપચારાત્મક કાર્યની અસરકારકતાનો અભ્યાસ.

૩. પારિભાષિક શબ્દોની વ્યાખ્યા

૩.૧ વડોદરા જિલ્લો

ગુજરાત રાજ્યના ૩૩ જિલ્લાઓ પૈકીનો એક વડોદરા જિલ્લો.

૩.૨ ગુણોત્સવ ૫

શિક્ષણની ગુણવત્તા સુધારણા માટે લીધેલ તમામ પગલાઓ અને સુવિધાઓનો પૂરતો ઉપયોગ થાય છે કે કેમ ? તેની કેટલી અસર થઈ છે ? ક્યાં, કેવી ક્યાશ રહી ગઈ છે તેની જાણકારી મેળવવાનો કાર્યક્રમ.2009 થી ક્રમશઃ આ કાર્યક્રમની શરૂઆત થઈ હતી. તેમાં વર્ષ 2014 – 15નો ગુણોત્સવ કાર્યક્રમ એટલે ગુણોત્સવ-05.

૩.૩.નિમ્ન શૈક્ષણિક સિદ્ધિસ્તર

ગુણોત્સવ કાર્યક્રમમાં દરેક શાળાને શૈક્ષણિક (60 %) તેમજ સહશૈક્ષણિક (40 %)ના આધારે ગ્રેડ આપવામાં આવે છે. જેમાં જે શાળાઓમાં શૈક્ષણિક મૂલ્યાંકનમાં સિદ્ધિ સ્તર 0 થી 4.8 ગુણની વચ્ચે હોય તેવી શાળાઓને નિમ્ન શૈક્ષણિક સિદ્ધિ સ્તરમાં (' D' ગ્રેડ) ગણવામાં આવે છે.

૩.૪ ઉપચારાત્મક કાર્યક્રમ

શાળાની શૈક્ષણિક ગુણવત્તા સુધારણા માટે આપેલ શૈક્ષણિક માર્ગદર્શન તથા શૈક્ષણિક ગુણવત્તાને અવરોધરૂપ પરિબલોને દૂર કરવા માટેના પ્રયત્નો.

૪. સંશોધનના હેતુઓ

પ્રસ્તુત સંશોધન ચોક્કસ હેતુઓને ધ્યાને લઈ હાથ ધરવામાં આવ્યું હતું. પ્રસ્તુત સંશોધનના મુખ્ય તથા વિશિષ્ટ હેતુઓ નીચે મુજબ હતા.

- દત્તક શાળામાં કરેલ ઉપચારાત્મક કાર્યની અસરકારકતા તપાસવી.
- ધોરણ 2 થી 5ના વિદ્યાર્થીઓનું વાચન, લેખન અને ગણનનું સિદ્ધિ સ્તર જાણવું.
- ધોરણ 6 થી 8ના વિદ્યાર્થીઓનું સાક્ષરી વિષયોની અપેક્ષિત અધ્યયન ઉપલબ્ધિઓનું સ્તર જાણવું.
- ધોરણ 6 થી 8 માં સાક્ષરી વિષયોમાં વિદ્યાર્થીઓ સૌથી વધુ ક્યા વિષયમાં ક્યાશ ધરાવે છે. તે જાણવું.

૫. સંશોધનનું મહત્વ

શિક્ષણમાં થતાં સંશોધનો થકી શિક્ષણની પ્રક્રિયાને વધુ ગુણવત્તાલક્ષી બનાવી શકાય છે. પ્રસ્તુત સંશોધન શાળાને અપગ્રેડ કરવા માટે ઉપયોગી બનશે તેમજ શાળાને એક ચોક્કસ દિશામાં આગળ વધવા માટે માર્ગદર્શન મળી રહેશે. આમ, પ્રસ્તુત સંશોધન શાળા ગુણવત્તાના સર્વવ્યાપીકરણ માટે ઉપયોગી બનશે. વિદ્યાર્થીઓના વાચન, લેખન અને ગણના સિદ્ધિ સ્તરની જાણકારી, શિક્ષકોને સઘન ઉપચારાત્મક કાર્ય કરવા માટે સહાયરૂપ બનશે. જિલ્લાની જરૂરિયાતના આધારે ઓછી સિદ્ધિ ધરાવતા વિષયો જિલ્લા શિક્ષણ અને તાલીમ ભવનને ભાવિ તાલીમ કાર્યક્રમો યોજવા માટે મદદરૂપ બનશે.

૬. સંશોધનની મર્યાદા

પ્રસ્તુત સંશોધનની મર્યાદા નીચે મુજબ છે.

- પ્રસ્તુત સંશોધન વડોદરા જિલ્લાની નિમ્ન શૈક્ષણિક સિદ્ધિ ધરાવતી શાળાઓ પૂરતું મર્યાદિત છે.
- પ્રસ્તુત સંશોધન શૈક્ષણિક મૂલ્યાંકનમાં ડી ગ્રેડ ધરાવતી શાળાઓ પૂરતું મર્યાદિત છે.
- પ્રસ્તુત સંશોધન વડોદરા જિલ્લાના આઠ તાલુકા પૈકી વડોદરા તાલુકાની અને નગર પ્રાથમિક શિક્ષણ સમિતિ સંચાલિત કુલ ત્રણ પ્રાથમિક શાળાઓ પૂરતું મર્યાદિત છે.
- પ્રસ્તુત સંશોધન ફક્ત ગુજરાતી માધ્યમના બાળકો પૂરતું મર્યાદિત છે.
- પ્રસ્તુત સંશોધન ગુણોત્સવ-05 અને ગુણોત્સવ-06ના શૈક્ષણિક પરિણામોની સરખામણી પૂરતું મર્યાદિત છે.
- પ્રસ્તુત સંશોધનમાં ગુણોત્સવ-06 માં ધોરણ 6 થી 8ના વાચન, લેખન અને ગણના પરિણામનો ઉપયોગ કરવામાં આવેલ નથી.

૭. વ્યાપવિશ્વ અને નમૂનો

૭.૧ વ્યાપવિશ્વ

માહિતી મેળવવાના હેતુથી જેમાંથી પ્રતિનિધિરૂપ નાનો ભાગ પસંદ કરવામાં આવે છે. તેમજ જેના વિશે તારણો તારવવામાં આવે છે. તે સમગ્ર જૂથને વ્યાપવિશ્વ કહે છે. પ્રસ્તુત સંશોધનમાં વડોદરા જિલ્લાની નિમ્ન શૈક્ષણિક સિદ્ધિ ધરાવતી (D ગ્રેડ ગુણોત્સવ-5) શાળાઓને વ્યાપવિશ્વ સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો

૭.૨ નમૂનો

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં વડોદરા તાલુકા, વડોદરા નગર પ્રાથમિક શિક્ષણ સમિતિ સંચાલિત ગુણોત્સવ-5 અંતર્ગત નિમ્ન શૈક્ષણિક સિદ્ધિ (D ગ્રેડ) ધરાવતી ત્રણ પ્રાથમિક શાળાઓ તથા તેમાં ધોરણ 2 થી 8માં અભ્યાસ કરતા તમામ વિદ્યાર્થીઓને નમૂના તરીકે પસંદ કરેલ છે.

નમૂનારૂપ લીધેલ દત્તક શાળાઓ

- નગર પ્રાથમિક શહેર વ.પર.શાળા નંબર 14 (મિશ્ર શાળા)
- વિરોદ પ્રા. શાળા ,વડોદરા

- ફરણી પ્રા. શાળા ,વડોદરા

૮. સંશોધન કાર્ય પદ્ધતિ

સંશોધન પદ્ધતિ એ સંશોધન પ્રક્રિયાનો આવશ્યક ભાગ છે. સંશોધન સમસ્યાનું ચોકસાઈપૂર્વક સ્પષ્ટીકરણ થઈ ગયા બાદ સંશોધક અભ્યાસના હેતુઓને અનુરૂપ માહિતી મેળવવાના સંદર્ભમાં વિશિષ્ટ કાર્યો કરે છે. જેને સંશોધન પદ્ધતિ કહી શકાય. પ્રસ્તુત સંશોધનની કાર્ય પદ્ધતિ નીચે મુજબ છે.

- દત્તક શાળાઓની મુલાકાત પૂર્વે વર્ષ 2009 થી વર્ષ 2015 સુધીના ગુણોત્સવના પરિણામનો ઊંડો અભ્યાસ કરવામાં આવ્યો.
- ત્રણેય શાળાઓની મુલાકાત લઈ માર્ગદર્શન આપવામાં આવ્યું .
- શાળા મુલાકાત દરમિયાન આચાર્ય અને શિક્ષકો સાથે બેઠક યોજીને તેમની સમસ્યાઓ જાણવા પ્રયાસ કર્યા અને વિશદ ચર્ચા કરી .
- ધોરણ 2 થી 5ના બાળકોનું વાચન, લેખન અને ગણનમાં નિમ્ન સિધ્ધિ સ્તર / કચાશ અંગેના કારણો જાણી વાચન, લેખન અને ગણનની પ્રયુક્તિ / પદ્ધતિની વર્ગશિક્ષક સાથે ચર્ચા કરવામાં આવી .
- શાળાના અપગ્રેડેશન માટે મીટીંગમાં ગુણોત્સવના તમામ માપદંડની ચર્ચા કરવામાં આવી હતી .
- બાળકોના શૈક્ષણિક નિમ્ન સિદ્ધિ સ્તરના કારણો અંગે ચર્ચા કરવામાં આવી.
- શાળામાં પાણી અને સેનિટેશન અંગેની વ્યવસ્થા અને સફાઈ અંગે ચર્ચા કરવામાં આવી.
- શાળામાં ધોરણ-2 થી 8માં કયા વિષયમાં કચાશ છે તે વર્ગખંડમાં જઈને જાણવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો.
- આચાર્ય અને શિક્ષકો સાથે ભૌતિક સુવિધાનો મહત્તમ ઉપયોગ થાય તેવું આયોજન કરાવ્યું.
- શાળામાં ચાઈલ્ડ ફ્રેન્ડલી વાતાવરણ નિર્માણ કરવા માટે શિક્ષકો અને આચાર્યને માર્ગદર્શન આપ્યું.
- SMC ના સભ્યો સાથે બેઠક યોજીને બાળકો નિયમિત શાળામાં હાજર રહે તે માટે સહયોગની માંગણી કરી તેમજ શાળામાં યોજાતી સહઅભ્યાસિક પ્રવૃત્તિમાં ઉપસ્થિત રહીને સહકાર આપે તેવી રજૂઆત કરી હતી.
- ધોરણ 2 થી 8ના બાળકો માટે શાળામાં આયોજન મુજબ ઉપચારાત્મક શિક્ષણ કાર્ય શરૂ કરવામાં આવ્યું.

૯. ઉપકરણ

ગુણોત્સવ કાર્યક્રમ માટે જી.સી.ઈ.આર.ટી. ગાંધીનગર દ્વારા ધોરણ 2 થી 5 માટે વાચન, લેખન અને ગણનની ફ્રેમ તૈયાર કરવામાં આવેલ હતી. જેના દ્વારા વિદ્યાર્થીઓનું મૂલ્યાંકન કરવામાં આવ્યું હતું. જ્યારે ધોરણ 6 થી 8 માં ગુજરાતી, હિન્દી, અંગ્રેજી, સંસ્કૃત, ગણિત, વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી તથા સામાજિક વિજ્ઞાનની આમ કુલ 100 કલમોનો ઉપયોગ મૂલ્યાંકન માટે કરવામાં આવેલ હતો.

૧૦. માહિતીનું એકત્રીકરણ અને પૃથક્કરણ

પ્રસ્તુત સંશોધન માટે ગુજરાત રાજ્ય શિક્ષણ વિભાગની ગુણોત્સવની વેબસાઈટ www.gunotsav.org પરથી વર્ષ 2014-15માં થયેલ ગુણોત્સવ 5ના શાળાવાર પરિણામ મેળવવામાં આવ્યા. દત્તક લીધેલ શાળાના ગુણોત્સવ-5ના પરિણામ મેળવવામાં આવ્યા. જ્યારે ગુણોત્સવ 6 (વર્ષ 2015-16)નું પરિણામ જીસીઈઆરટી ગાંધીનગર ખાતેથી મેળવવામાં આવ્યું હતું. આ માહિતીનું ટકાવારીના માધ્યમથી વિશ્લેષણ કરી તારણો મેળવવામાં આવ્યા હતા.

૧૧. તારણો

દત્તક શાળામાં લીધેલ મુલાકાત અને શાળાને અપગ્રેડ કરવા આપેલ માર્ગદર્શક સૂચનોના અંતે કરેલ સંશોધન કાર્યમાં નીચે મુજબના તારણો જોવા મળેલ હતા.

૧૧.૧ ના. પ્રા. શહેર ૧૪

- ધોરણ 2, 3 અને 5માં વિદ્યાર્થીઓના શૈક્ષણિક સિદ્ધિ સ્તરમાં સુધારો જોવા મળ્યો હતો.
- જ્યારે ધોરણ - 4માં લેખન, ભાષા અને ગણિતના વિદ્યાર્થીઓના શૈક્ષણિક સ્તરમાં ઘટાડો જોવા મળ્યો હતો.
- જ્યારે ધોરણ 6 થી 8માં તમામ સાક્ષરી વિષયોમાં વિદ્યાર્થીની સરેરાશ સિદ્ધિ સ્તરમાં વધારો મળેલ હતો .
- ધોરણ-2 થી 8માં શૈક્ષણિક સિદ્ધિ સ્તરમાં ગુણોત્સવ-5 (ડી ગ્રેડ)ની તુલનામાં ગુણોત્સવ-6માં સુધારો (બી ગ્રેડ) મળેલ છે

૧૧.૨ વિરોધ પ્રા શાળા માં ધોરણ 2 થી 5માં

- ધોરણ 2 થી 5માં વિદ્યાર્થીઓના શૈક્ષણિક સિદ્ધિ સ્તરમાં સુધારો જોવા મળ્યો હતો.
- ધોરણ 6 થી 8ના તમામ સાક્ષરી વિષય વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી તેમજ સંસ્કૃત વિષયમાં વિદ્યાર્થીઓની સરેરાશ સિદ્ધિ સ્તરમાં વધારો જોવા મળેલ હતો.
- ધોરણ-2 થી 8માં શૈક્ષણિક સિદ્ધિ સ્તરમાં ગુણોત્સવ-5 (ડી ગ્રેડ)ની તુલનામાં ગુણોત્સવ-6માં સુધારો (બી ગ્રેડ) મળેલ છે

૧૧.૩ હરણી પ્રાથમિક શાળા

- ધોરણ 2 થી 5માં ધોરણ-2, 4 અને 5ના વિદ્યાર્થીઓમાં વાચન, લેખન, ગણન અને ભાષામાં ગુણોત્સવ-5ની તુલનામાં ગુણોત્સવ-6માં શૈક્ષણિક સિદ્ધિ સ્તરમાં સુધારો જોવા મળ્યો ન હતો.
- જ્યારે ધોરણ-6 થી 8ના સાક્ષરી વિષયોમાં શૈક્ષણિક સિદ્ધિ સ્તરમાં સુધારો જોવા મળ્યો ન હતો.

- ધોરણ 2 થી 8માં શૈક્ષણિક સિદ્ધિ સ્તરમાં ગુણોત્સવ-5 (ડી ગ્રેડ) ની તુલનામાં ગુણોત્સવ-6માં સુધારો (ડી ગ્રેડ) જોવા મળેલ નથી છે.

૧૨. સૂચનો

સંશોધનના અંતે નીચે જણાવેલ સૂચનોના અનુસંધાને કાર્ય કરવાથી પરિણામમાં વધારો કરી શકાય છે.

- ધોરણ-2 થી 5માં લેખન, ભાષા અને ગણિત પર વધુ ભાર આપવાની જરૂર જણાય છે. તે માટે વર્ષની શરૂઆતથી જ શાળા કક્ષાએ નક્કર આયોજન જરૂરી છે.
- 100 % વાચન, લેખન, ગણનવાળી શાળાઓને પ્રોત્સાહક ઈનામ જાહેર કરવું જોઈએ.
- શાળામાં વિદ્યાર્થીઓની હાજરી વધે તેવા પ્રયત્નો હાથ ધરવા જોઈએ.
- જિલ્લા શિક્ષણ અને તાલીમ ભવન દ્વારા વિવિધ સાક્ષરી વિષયોની તાલીમનું આયોજન હાથ ધરવું જોઈએ.

૧૩. ઉપસંહાર

પ્રાથમિક શાળાઓમાં શૈક્ષણિક ગુણવત્તાના સ્તરની સિદ્ધિના માપન માટે ગુણોત્સવ કાર્યક્રમ મહત્વપૂર્ણ છે. શાળા અને વર્ગખંડના અવલોકન અને નિરીક્ષણની પ્રક્રિયા દ્વારા શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીઓમાં જાગૃતિ આવી છે. મુલાકાત દરમિયાન બાળકોની વાચન, લેખન અને ગણનમાં પાયાથી કચાશ રહી ગયેલ હોય તેવું જોવા મળેલ છે. શાળાના ડી ગ્રેડ માટે આર્થિક, સામાજિક અને કૌટુંબિક ઘણાં પરિબલો અસર કરે છે. શહેર અને ગામડાંની શાળાઓની કેટલીક મર્યાદાઓ છે. જેની બાળકોના શિક્ષણ ઉપર અસર થતી જોવા મળે છે. શાળાના આચાર્ય, શિક્ષકો અને એસ.એમ.સી.ના સભ્યો જેટલા સક્રિય, દીર્ઘ દૃષ્ટિવાળા અને નિષ્ઠાવાળા હોય તેમજ ચાઈલ્ડ ફ્રેન્ડલી વાતાવરણ શાળાનું હોય તો શાળા એ ગ્રેડમાં આવી શકે છે. અને શાળાના શૈક્ષણિક સિદ્ધિના સ્તરને અપગ્રેડ કરી શકે છે.

સંદર્ભસૂચિ

૧. શાહ, દીપિકા ભદ્રેશ "શૈક્ષણિક સંશોધન" પ્રથમ આવૃત્તિ, યુનિવર્સિટી ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ, ગુજરાત રાજ્ય, અમદાવાદ - 6 2004
૨. દેસાઈ, હરિભાઈ જી. અને દેસાઈ કૃષ્ણકાંત જી. સંશોધન પદ્ધતિઓ અને પ્રવિધિઓ ચતુર્થ આવૃત્તિ, યુનિવર્સિટી ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ, ગુજરાત રાજ્ય, અમદાવાદ-6, 1984
૩. પારેખ, ભગવાનલાલ ઉ. અને ત્રિવેદી મનુભાઈ દ. "શિક્ષણમાં આંકડાશાસ્ત્ર" ચતુર્થ આવૃત્તિ, યુનિવર્સિટી ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ, ગુજરાત રાજ્ય, અમદાવાદ-6, 1984
૪. ગુણોત્સવ રીપોર્ટ, શિક્ષણ વિભાગ, ગુજરાત રાજ્યની વેબસાઈટ
૫. <http://www.gunotsav.org>